

ÖĞRENCİLER ARASI ZORBALIK

Dr. Şakir ÇINKIR

Yrd. Doç. Dr. Yasemin Karaman KEPENEKÇİ

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi

Araştırmanın amacı, eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracı eğitimcilere uygulanmıştır. Eğitimcilerin görüşleri frekans ve yüzde kullanılarak değerlendirilmiştir. Eğitimciler bedensel zorbalık kategorisi içinde itme davranışının, sözel zorbalık kategorisi içinde ad takma ve alay etme davranışlarının, duygusal zorbalık kategorisi içinde eşyalara zarar verme davranışının ve cinsel zorbalık kategorisi içinde cinsellik içeren sözler söyleme davranışının okullarda çok sık uygulandığını belirtmişlerdir. Ayrıca, zorbalık olaylarının genellikle okul bahçesinde gerçekleştiğini, bu olayları çoğunlukla bireysel çabaları ile önlemeye çalıştıklarını, okul yönetiminin zorba öğrencilere karşı daha çok sözlü uyarıda bulunduğunu, genellikle erkek öğrencilerin, sorunlarını nasıl çözeceklerini bilemedikleri için zorbalığa başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar sözcükler : Öğrenciler arası zorbalık, okulda zorbalık.

BULLYING AMONG STUDENTS

Şakir ÇINKIR, Phd.

Yasemin Karaman KEPENEKÇİ, Asst. Prof.

Ankara University, Faculty of Educational Sciences

The purpose of this study was to investigate the perceptions of the educators about bullying in schools. A self-administered questionnaire developed by the researchers was conducted to educators. During the data analysis the percentages and the frequencies of the perceptions of the respondents were used. Among the research findings, pushing, name-calling, sarcasm, breaking and tearing things and sexual assaulting were found to be the most common types of bullying in schools. It was also found that the bullying was generally taken place in school garden. In addition, educators tried to prevent bullying problems by their individual efforts. School management used mostly verbal warning towards bullies. Boys were more involved bullying than the others. The reason behind this was, bullies just do not know how to solve their personal problems.

Key words : *Bullying among students, bullying at school.*

şakir çinkır - yasemin karaman kepenekçi

Öğrenciler arası zorbalık olaylarına karşı dünyada ve Türkiye’de gittikçe artan bir duyarlılık oluşmaya başlamıştır. Bu duyarlılığın nedeni, kitle iletişim araçlarının eski dönemlere göre daha yaygın kullanımı olabilir. Nitekim, kitle iletişim araçlarında sıklıkla okul zorbalığı olaylarını konu eden haberlere rastlanmaktadır. Bu haberlerden de anlaşılacağı gibi, günümüzde birçok çocuk okulda zorba arkadaşlarının kötü davranışlarına maruz kalmaktadır. Ancak, ne yazık ki, çocukların bedensel, sözel, duygusal ve hatta cinsel yönden arkadaşları tarafından hırpalandığı son yıllara kadar kimsenin dikkatini çekmemiş, çocukların sadece yetişkinler (anne, baba, öğretmen, müdür vb.) tarafından örselendiğine inanılmıştır. Ama, yavaş yavaş okullarda zorbalığın acilen önüne geçilmesi gereken bir saldırganlık türü olduğu yönünde toplumlarda ve ilgili çevrelerde bir duyarlılık gelişmektedir. Zorbalığa karşı oluşan bu duyarlılığın sonucu olarak konu ile ilgili bilimsel araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır.

PROBLEM DURUMU

Zorbalık (kaba güç), en kısa şekilde, incitme niyeti ile saldırı olarak ifade edilebilir. Zorba davranış, mağdurda acı ve üzüntüye yol açar ve bu kişinin zorbaya karşı koyması mümkün olmayabilir.

Olweus (1993), okul zorbalığını, bir çocuğa bir veya daha fazla öğrenci tarafından kasıtlı olarak sürekli saldırgan davranışların uygulanması ve çocuğun bunlara karşı sürekli olarak korumasız durumda olması şeklinde tanımlamaktadır. Olweus’a göre zorbalığa maruz kalan mağdur ile zorba arasında “güç açısından dengesizlik” vardır. Bu nedenle, bedensel ve psikolojik açıdan eşit özelliklere sahip iki çocuğun tartışması ve kavga etmesi zorbalığın konusu olmayabilir. Zorbalık olaylarında genellikle mağdur, kendisini değişik şekillerde, amaçlı olarak incitmek isteyen zorbalara karşı koyamamaktadır.

Roland (1989) zorbalığın, bedensel veya psikolojik boyutları olabileceğini belirtmektedir. Sürekli bir şekilde uygulanan zorba davranışlara karşı mağdurun çaresiz olduğunun altını çizmektedir. Besag (1989) ise zorbalığı, güçlü durumda olanların, güçlerini ve çıkarlarını korumak için kendilerinden güçsüz olanlara karşı fiziksel, psikolojik, sosyal ve sözel olarak acı çektirmeleri olarak tanımlamıştır. Zorbalar genellikle gösterdikleri bu olumsuz eylemler sonucunda mutluluk duymaktadır. Ayrıca zorbalar

şakir çınkır - yasemin karaman kepenekçi

eylemlerini bireysel veya grupla yapabilecekleri gibi, mağdurlar da bu eylemlerden bireysel veya grup olarak zarar görebilirler (Fitzgerald, 1999).

En genel şekilde okullardaki zorbalık, “bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli rahatsız etmeleriyle sonuçlanan ve mağdurun kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü” (Pişkin, 2002:538) olarak tanımlanabilir.

Zorbalık türleri arasında en çok bilinenleri şunlardır (Elliot, 1997):

- Bedensel: İtme, tekme atma, yumruklama, saç-kulak çekme, bedensel kaba şaka, silah veya bıçak ile saldırma ya da korkutma amaçlı kullanılan her tür fiziksel şiddet.
- Sözel: Ad takma, alay etme, söylenti yayma, çirkin takılmalar, tehdit etme, sözel kaba şaka, hakkında kötü şeyler yazma, incitici notlar bırakma.
- Duygusal: Gruptan dışlama, ayrımcılık, aşağılama, eşyalarına zarar verme, eşyalarını ya da parasını zorla alma, kasıtlı olarak arkadaşça davranmama.
- Cinsel: Sarkıntılık, elle taciz, cinsellik içeren sözler söyleme.

Yapılan araştırmalar, çocukların okullarda yukarıda sözü edilen kaba güç türlerinin birçoğu ile yüz yüze geldiğini ortaya koymaktadır (Pişkin, 2002). Öyleyse, sokakta herhangi bir öğrenci durdurulup zorba davranışlara maruz kalıp kalmadığı sorulduğunda, belki de “evet” cevabı alınacaktır. Sınıfta otururken, tuvalete gittiğinde zorba öğrencinin kendisine neler yapabileceğini veya öğle saatinde kendi yemeğinin zorba öğrenci tarafından yeneceğini vb. düşünen öğrencilerin sayısı az olmasa gerek.

Zorba davranışlara uğrayan çocuk ailesine doğrudan okulda kendisine nelerin yapıldığını söyleyemeyebilir (Pişkin, 2002). Bu yüzden zorbalığın belirtilerine karşı dikkatli olmak gerekmektedir. Zorbalığa maruz kalan çocuk bir ya da birden çok belirti gösterebilir. Örneğin, evden okula veya okuldan eve gelirken korkabilir ve normal okula gidiş geliş yolunu değiştirebilir. Okul servisi ile okula gitmek istemeyebilir ve okula götürmenizi için size yalvarabilir. Sabahları kendilerini iyi hissetmediğini söyleyerek okula gitmek istemediğini söyleyebilir veya okuldan kaçabilir. Okul ödevlerini yapmak istemeyebilir veya iyi yapamaz. Okuldan eve giysileri ve kitapları hasar görmüş olarak gelebilir. Aile üyelerine karşı hırçın davranabilir. Zorbaya vermek için ailesinden sürekli para isteyebilir ya da çalmaya teşebbüs edebilir. Zorba yemek parasını aldığı, yemeğini yediği

şakir çinkır - yasemin karaman kepenekçi

veya döktüğü için eve aç gelebilir. Zorbadan korktuğu için neyin yanlış gittiğini söylemeyi reddedebilir, yüzündeki yara ve bereleri açıklamakta güçlük çekebilir. İçine kapanabilir, kekeleyerek konuşabilir ya da kendine güvenini kaybedebilir, sürekli kaygılı davranışlar sergileyebilir, iştahında belirgin bir azalma görülebilir, uykusunda ağlayabilir veya rüyasında kabus görebilir.

Yukarıda sayılan belirtiler çocuğun okulda zorbalığa uğradığının işaretleri olabilir. Anne babaların çocuklarının okulda zorbalığa maruz kalabilecekleri yönünde uyanık olmalarında, çocuklarındaki davranış değişikliklerini çok iyi gözlemelerinde ve en küçük bir şüphenin izini sürmelerinde yarar vardır.

Zorbalık olayları okul binası içinde (sınıfta, tuvalette, koridorda, kantinde, yemekhanede vb.), okul bahçesinde ya da okul yolunda ve okul servisinde olabilmektedir. Bazı çocuklar sınıfta zorbalığa maruz kaldıklarını belirtse de, bu olaylar genellikle sınıfın dışında ve okulda çalışanların göremeyecekleri yerlerde gelişmektedir. Bu durum bazı yöneticilerin ve öğretmenlerin okullarında kaba güç olaylarının olmadığını düşünmelerine neden olmaktadır.

Zorbalığı ortaya çıkarmak ve önlemek için, zorba çocukların kişilik tiplerini bilmek çok önemlidir. Zorbalar iri veya ufak herhangi bir yapıda olabilir. Aynı zamanda kızlar da erkekler kadar zorbalığı uygulayacak yeterlikte olabilir. Araştırma sonuçları zorbaların genellikle kişilik bozukluğu olduğunu, okul kurallarını sıklıkla ihlal ettiklerini, az kaygı duyduklarını, özsaygı düzeylerinin yüksek olduğunu (Olweus, 1993), diğer öğrencilere karşı olumlu tavır sergilemediklerini, başkalarının başarılarını kıskandıklarını, yenilgiyi kabul edemediklerini, öfkeli olduklarını ve ilişkilerinde başarısız olduklarını (Fitzgerald, 1999) göstermektedir. Ayrıca, ailesi içinde zorba davranışlara maruz kalan, okulda başarı gösteremeyen, değersiz olduğunu düşünen ve kendilerine güvenmeyen öğrenciler de zorbalığa başvurabilmektedir (Stevenson & Smith, 1989; Elliot 1997).

Zorbalığın mağdurlarına gelince, Elliot (1997) mağdurların çoğunlukla, duyarlı, zeki, nazik ve aileleri ile iyi ilişkiler kurabilen çocuklar olduğunu söylemektedir. Bu tür çocuklar, genellikle çatışmaların, bağışmaların olmadığı aile ortamından gelmektedir. Bu yüzden zorbalar onlara saldırdıklarında ne yapacaklarını bilememektedirler. Sıklıkla kendilerine zorbaların neden kaba güç uygulamaya çalıştıklarını sorarlar ve kendilerine böyle davranılmasına neden olacak bir şey yapmadıklarını ve bunu hak

sakir çinkır - yasemin karaman kepenekçi

etmediklerini düşünürler. Acı olan, zorbanın bakış açısından, bu tür çocukların çok iyi hedef olmalarıdır. Çünkü, bu çocuklar genellikle, kaygılı, güvensiz, çekingen, ürkek ve içine kapanık oldukları için karşılık vermemektedir (Pişkin, 2002).

Çocukların okulda zorba davranışlara maruz kalıp kalmadığını fark etme sorumluluğu ilk olarak ailelere düşmektedir. Ailelerin çocukları ile sürekli iletişim halinde olması ve çocuğun davranışlarındaki değişiklikleri izlemesi kuşkusuz çok önemlidir. Ancak okullardaki zorbalık olaylarının belirlenmesi ve önlenmesinde tüm sorumluluğu ailelere yüklemek de çok yanlış olur. Çünkü aileler sorunu fark etseler bile bireysel çabaları ile çözüme ulaşmada her zaman başarılı olamayabilirler. Bu yüzden, ailelerin yanında, gün boyu çocukla yüz yüze iletişim halinde oldukları için başta öğretmenlere ve okul yöneticilerine de okul zorbalığının önlenmesinde önemli görevler düşmektedir. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin soruna duyarlı olmaları ve sorunla baş etmede gerekli çabayı göstermeleri gerekmektedir.

Zorbalık ile baş etmede okul yönetiminin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin Elliot (1997) tarafından aşağıda belirtilen gerçekleri her zaman göz önünde bulundurmalarında yarar vardır:

1. Kimse zorbalığa maruz kalmayı hak etmez.
2. Gerek ad takma, gerek gruptan dışlama, itme yada zorlama olsun, zorbalık her zaman zalimliklidir.
3. Ciddi zorbalıklar asla görmezlikten gelinemez.
4. Zorbalık her zaman zorba ile mağdur arasında eşit olmayan gücü içerir.
5. Zorbalığa başvurarak bundan kolaylıkla sıyrılanlar, zorbalığı isteklerine kolayca ulaşmanın bir yolu olarak görecektir. Bu tür davranışlar onların okul sonrasındaki yaşamlarında da devam edebilir.
6. Arkadaşlarının zorbalığa maruz kaldığını izleyen öğrenciler, zorbalığa müdahale edemediklerinden dolayı mutsuz olurlar.
7. Zorbalığa maruz kalan öğrenciler depresyona girebilirler. Kendilerine saygıları düşük, güvensiz, çekingen ve öfkeli olurlar.
8. Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin zorbalığı durdurmak için yetişkinlerin yardımına gereksinimi vardır.

9. Zorbalık, yetişkinlerin kesin kararlı olması durumunda her zaman durdurulabilir.
10. Okullar öğrencileri zorbalığa karşı korumakla sorumludurlar.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı, eğitimcilerin (okul yöneticileri ve öğretmenler) okul zorbalığına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Eğitimciler göre, okullarda zorbalık olayları ne sıklıkla uygulanmaktadır?
2. Eğitimciler göre, okul zorbalığı genellikle nerelerde gerçekleşmektedir?
3. Eğitimciler okul zorbalığını önlemek için hangi yollara başvurmaktadır?
4. Eğitimciler göre zorbalığa karşı okul yönetimince uygulanan yaptırımlar nelerdir?
5. Eğitimciler genellikle hangi öğrencilerin okullarda zorbalığa başvurduğuna inanmaktadır?
6. Eğitimciler göre, öğrencilerin zorbalığa başvurma nedenleri nelerdir?
7. Eğitimcilerin zorbalığın önlenmesine yönelik önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nce 3-21 Temmuz 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Eğitim Kurumları Yönetici Adaylarının Eğitimi" kursuna katılan yönetici ve öğretmenlerden veri toplama aracını cevaplamaya istekli olan 128 katılımcı oluşturmuştur. Katılımcılar belli bir düzeyde görev yapan eğitimcilerden seçilmemiştir. Katılımcıların 36'sı yönetici, 92'si ise öğretmen olarak ilköğretim veya ortaöğretim düzeyinde görev yapmaktadır.

Eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Araca, uzman görüşü doğrultusunda son şekli verilmiştir. Katılımcılara, birden fazla seçeneği işaretleyebilecekleri söylenmiştir. Eğitimcilerin görüşleri frekans ve yüzde kullanılarak incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; eğitimcilerin, okullarda görülen zorbalık türlerinin uygulanma sıklığına, zorbalığın uygulandığı yerlere, zorbalığa başvuran öğrencilerin özelliklerine, bu öğrencilerin zorbalığa başvurma nedenlerine ve okullarında zorbalıkla baş etmede hangi yollara başvurduklarına ilişkin görüşleri ile zorbalığın önlenmesine ilişkin önerilerine yer verilmiştir.

Eğitimcilere, bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalık türlerine okullarda öğrencilerin ne sıklıkla başvurduğu sorulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Eğitimcilere Göre Okullarda Uygulanan Zorbalık Olaylarının Sıklığı (n=128)

Zorbalık Türleri		Uygulanma Sıklığı				
		Hiç %	Bir kez %	Ara sıra %	Çok sık %	Her gün %
Bedensel	İtme	0.8	0.8	27.8	44.4	26.2
	Tekme atma, tokat atma	9.0	4.9	69.7	11.5	4.9
	Silah, bıçak vb. ile saldırma	71.7	21.7	5.8	0.8	-
	Saç, kulak çekme	10.7	2.5	46.7	30.3	9.8
	Bedene yönelik kaba şaka	13.2	2.5	44.6	28.1	11.6
Sözel	Ad takma	1.6	3.2	36.3	46.0	12.9
	Alay etme	1.6	4.0	42.4	40.8	11.2
	Sürekli takılma	8.3	4.2	40.8	37.5	9.2
	Laf atma	10.7	8.3	40.5	29.8	10.7
	Hakaret, küfür etme	8.0	8.0	42.4	27.2	14.4
	Tehdit etme,	21.8	12.6	52.1	10.1	3.4
	Dedikodu yayma	13.0	8.1	55.3	16.3	7.3
Duygusal	Gruptan dışlama	13.4	14.3	63.0	9.2	-
	Küçük düşürme	16.3	11.4	56.9	14.6	0.8
	Herhangi bir ayırım uygulama	22.2	14.5	50.4	12.8	-
	Eşyaya zarar verme	18.5	7.3	54.0	17.7	2.4
Cinsel	Cinsellik içeren sözler söyleme	23.0	15.1	43.7	13.5	4.8
	Sarkıntılık	61.0	13.6	22.9	1.7	0.8

şakir inkir - yasemin karaman kepenekçi

Bedensel zorbalık kategorisi içinde, itme, tekme atma, tokat atma, silah-bıçak vb ile saldırma, saç-kulak çekme ve bedene yönelik kaba şakalar yer almaktadır. Tablo 1’de de açıkça görüldüğü gibi, katılımcılar bedensel zorbalığın okullarda yaygın olduğunu belirtmektedirler. Bunlar arasında ‘çok sık’ düzeyinde özellikle, “itme (% 44,4)”, “saç-kulak çekme (% 30.3)” ve “bedene yönelik kaba şaka (% 28.1)’nın okullarda en fazla karşılaşılan bedensel zorbalık kategorisi içinde bulunduğu dikkati çekmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (% 71.7) okullarda “silah, bıçak vb. ile saldırma”nın olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Sözel zorbalık kategorisi içinde, “ad takma”, “alay etme”, “sürekli takılma”, “laf atma”, “hakaret, küfür etme”, “tehdit etme” ve “dedikodu yayma” bulunmaktadır. Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere, katılımcılar sözel zorbalığın da bedensel zorbalıkta olduğu gibi okullarda yaygın olarak uygulandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar tarafından, özellikle ‘çok sık’ düzeyinde “ad takma (% 46.0)”, “alay etme (% 40.8)”, “sürekli takılma (% 37.5)” ve “laf atma (% 29.8)” okullarda en fazla karşılaşılan sözel zorbalık kategorisi içinde belirtilmiştir.

Eğitimcilere, duygusal zorbalığın “gruptan dışlama”, küçük düşürme”, “herhangi bir ayırım uygulama” ve “eşyaya zarar verme” düzeylerine ilişkin görüşleri sorulduğunda, tablo 1’de de görüldüğü gibi, katılımcılar bedensel ve sözel zorbalık kadar olmasa da, duygusal zorbalığın da okullarda kullanıldığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Bunlar arasında “ara sıra” düzeyinde özellikle “gruptan dışlama (% 63.0)”, “küçük düşürme (% 56.9)”, “eşyaya zara verme (% 54.0)” ve “herhangi bir ayırma uğrama (% 50.4)”nın okullarda karşılaşılan duygusal zorbalık kategorisi içinde yer aldığı dikkati çekmektedir.

Cinsel zorbalık kategorisi içinde, katılımcılara “cinsellik içeren sözler söyleme” ve “sarkıntılık” düzeyine ilişkin görüşleri sorulmuştur. TABLO 1’den anlaşılacağı gibi, katılımcılar cinsel zorbalığın da okullarda yaygın olarak uygulandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar tarafından, cinsel zorbalık türleri içinde, “cinsellik içeren sözler söyleme (% 43.7)” ile “sarkıntılığın (% 22,9)” ‘ara sıra’ uygulandığı belirtilmiştir. Eğitimcilerin büyük bir çoğunluğu (% 61.0) okullarda sarkıntılığın olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Eğitimcilere Göre Zorbalığın Uygulandığı Yerler

Eğitimcilerin, zorbalığın genellikle nerelerde uygulandığı ile ilgili soruya ilişkin görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Eğitimcilere Göre Zorbalığın Uygulandığı Yerler (n=128)

Zorbalığın Uygulandığı Yerler	f	%
Sınıfta	82	64.06
Koridorda	80	62.50
Kantinde	10	7.81
Okul Bahçesinde	119	92.97
Spor Salonunda	2	1.56
Lavabo-tuvalette	25	19.53
Okul Dışında	60	46.88

Katılımcılar zorbalığın çoğunlukla “okul bahçesinde (% 92.97)”, “sınıfta (% 64,06)”, “koridorda (% 62.50)” ve “okul dışında (% 46.88)” uygulandığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Zorbalık genellikle okulun içinde ya da çevresinde (okul yolunda) uygulanmaktadır. Araştırma bulgularına göre, zorbalık, çoğunlukla okul bahçesinde, sınıflarda ve koridorlarda uygulanmaktadır. Zorbalığın okulda öğrencilerden sorumlu ve öğrencileri gözetlemesi gereken personelin sürekli bulunması gereken ortamlarda olması dikkat çekicidir. Bu durumda, okul yönetiminin, okulda zorbalığın en çok nerede uygulandığını bulması ve bu bölgelerde gerekli önlemleri alması çok önemlidir. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolu ise öğrencilerle işbirliği yapmaktır. Öğrencilere, verdikleri bilginin gizli kalacağı garanti edilerek, zorbalığın uygulandığı yerler ile ilgili sorular sorulabilir. Verilen cevaplar dikkate alınarak, denetim ve izleme ile zorbalığın önemli bir kısmı önlenabilir.

Eğitimcilere Göre Zorbalığın Giderilmesi İçin Yapılanlar

Eğitimcilerin, zorbalığın giderilmesi için yapılanlara ilişkin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Eğitimcilerle Göre Zorbalığın Giderilmesi İçin Yapılanlar (n=128)

Önlemler	f	%
Bireysel çabalarla önlemeye çalışma	121	94.53
Okul yönetiminden yardım isteme	60	46.88
Diğer öğretmenlerden yardım isteme	55	42.97
Rehber öğretmenlerden yardım isteme	34	26.56
Polise şikayet etme	3	2.34

Tablo 3'te de görüldüğü gibi katılımcılar zorbalığın giderilmesi için en fazla bireysel olarak (% 94.53) çaba göstermektedirler. Bunu % 46.88 ile "okul yönetiminden" % 42.97 ile "diğer öğretmenlerden" ve % 26.56 ile "rehber öğretmenlerden" yardım isteme izlemektedir.

Okullarda zorbalığın önüne geçmede okul yönetimine ve öğretmenlere büyük görev düşmektedir. İlk olarak, Bakanlık ile işbirliği yapılarak İngiltere'de olduğu gibi zorbalığın okul programının bir parçası olması sağlanmalıdır (Elliot, 1997). Bu yardımın da öncülüğünde, öğretmenler öğrencileri ile birlikte zorbalıkla ilgili sorunları tartışabilir ve zorbalığı önlemeye yönelik stratejiler geliştirebilirler. Aslında zorbalık olaylarını okul yönetiminin tek başına çözemez. Zorbalık olayları aileler, öğrenciler, öğretmenler ve okul yönetiminin ortaklaşa çabaları ile çözümlenebilir. Bu bağlamda, öncelikle okullarda zorbalığa karşı bir politika belirlenebilir ve okula kayıt sırasında aile ve belli bir düzeye geldiğinde öğrenciye okul içinde sergilenmesi gereken davranışlarla ilgili bir davranış sözleşmesi imzalatılabilir. Bu sözleşme ilgili grupların katılımı ile düzenlenmelidir. Aynı zamanda okul yönetimi zorbalık olaylarının sıklıkla yaşandığı yerlere işaret ederek, personelin yeterli olmadığı durumlarda ailelerden yardım istenmelidir. Öğrenciler de zorbalığa uğrayıp uğramadıklarını ve uğruyorlarsa zorbalığın nerelerde gerçekleştiğini söyleme konusunda cesaretlendirilmelidir.

Zorbalığa Karşı Okul Yönetimi Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

Eğitimcilerle, zorbalığa karşı okul yönetimi tarafından ne tür yaptırımlar uygulandığı sorulduğunda, katılımcıların büyük çoğunluğu (% 67.97) okul yönetimince "sözlü uyarı" yapıldığı yönünde görüş belirtmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 4. Eğitimciler Göre Zorbaliğa Karşı Okul Yönetimi Tarafından Uygulanan Yaptırımlar (n=128)

Yaptırımlar	f	%
Uyarma cezası	10	7.80
Kınama cezası	6	4.69
Okuldan uzaklaştırma	7	5.47
Sözlü uyarı	87	67.97
Bilmiyorum	2	1.56
Hiçbir şey yapılmadı	16	12.50

Ayrıca katılımcılar düşük oranda da olsa “uyarma”, “kınama” ve “okuldan uzaklaştırma” cezalarının da verildiğini ifade etmişlerdir. Bu durum, ilköğretim kurumları için hazırlanmış ayrı bir öğrenci disiplin yönetmeliğinin olmamasına bağlanabilir. İlköğretimde disiplin yönetmeliği olmadığı için, ilköğretim düzeyinde bulunan eğitimcilerin hepsi uyarma ve kınama cezalarına rastlamadıklarını ifade etmişlerdir. Sadece liselerde görev yapan öğretmenler ve yöneticiler bu cezaların uygulanma sıklığı (uyarma % 7.80, kınama % 4.69, okuldan uzaklaştırma % 5.47) yönünde görüş belirtmişlerdir. Zorbaliğa karşı hiçbir şey yapılmadığına inananların oranı ise % 12.50'dir.

Zorba Öğrenciler

Eğitimcilerin okullarda en çok zorbaliğa başvuran öğrencilere ilişkin görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Eğitimciler Göre Zorba Öğrenciler (n=128)

Zorbalar	f	%
İri yarılar	43	33.59
Yaşça büyükler	50	39.06
Erkekler	89	69.53
Kızlar	11	8.59
Başarısızlar	83	64.84
Başka	19	14.84

Daha önce de belirtildiği gibi, bir çok öğrenci okullarında şöyle ya da böyle ara sıra ya da sıklıkla zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Eğitimcilerin verdikleri cevaplara göre, okullarda zorbalığı en fazla “erkekler (% 69.53)”, “başarısız öğrenciler (% 64.84)”, “yaşça büyükler (% 39.06) ve “iri yarı öğrenciler (% 33.59)” uygulamaktadır.

Okullarda zorbalığı daha çok hangi öğrencilerin uyguladığı konusunda alanda yapılan araştırmalar (Boulton & Underwood, 1992’den aktaran Pişkin 2002; Elliot, 1997, Olweus, 1999) incelendiğinde de benzer bulgulara rastlanmaktadır. Araştırmalar, çoğunlukla erkeklerin, iri yarı olanların ve başarısız olan öğrencilerin zorbalığa başvurduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin Zorbalığa Başvurma Nedenleri

Eğitimcilerin, öğrencilerin zorbalığa başvurmalarına ilişkin soruya verdikleri cevapları Tablo 6’da görüldüğü gibidir.

Tablo 6. Eğitimcilere Göre Zorbalığa Başvurma Nedenleri (n=128)

Nedenler	f	%
Güçlü görünmek için	62	48.44
Kişisel sorunları olduğu için	77	60.16
Sorunlarını nasıl çözeceklerini bilemedikleri için	80	62.50
Başka	21	16.41
Güçlü görünmek için	62	48.44
Kişisel sorunları olduğu için	77	60.16

Eğitimciler, öğrencilerin zorbalığa başvurma nedenlerini “öğrencilerin sorunlarını nasıl çözeceklerini bilmemeleri (% 62.50)”, “öğrencilerin kişisel sorunları olduğu için (% 60.16)” ve “öğrencilerin güçlü görünme istekleri (% 48.44)” olarak sıralamaktadırlar.

Elliot’un (1997) da ifade ettiği gibi, zorbalık aslında mağdurları bilinçli olarak küçük düşürmek niyetiyle bilinçli olarak yapılmaktadır. Zorbalığa başvurmak onlara güçlü oldukları ve kontrolü elde tuttıkları hissini vermektedir. Zorbalar çoğu zaman mağdurlara verdikleri zararın farkında bile değildir. Çoğunlukla da diğer öğrencilerin içinde zorbalığa

başvurmaktadırlar. Hatta bazen zorbalığa başvuramazlarsa kendilerinin mağdur olacaklarını da düşünebilirler. Belki de sıkıldıkları için zorbalık yapıyor olabilirler. Görüldüğü gibi, zorbalığa başvurmanın birçok nedeni olabilir. Bu bağlamda mağdurlar kadar zorbaların da yardıma gereksinimleri olduğunu unutmamak gerekir.

Eğitimcilerin Okul Zorbalığının Önlenmesine Yönelik Önerileri

Eğitimcilerin okullarda zorbalığı önlemeye yönelik görüşleri ile ilgili soruya verdikleri cevapları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Eğitimcilerin Zorbalığı Önlemeye Yönelik Önerileri (n=128)

Öneriler	f	%
Öğrencilerin sorunları ile daha yakından ilgilenilmelidir	113	88.28
Öğrencilere şiddet içermeyen sorun çözme becerileri kazandırılmalıdır	84	65.63
Okulda disiplin iç denetimi sağlayacak şekilde uygulanmalıdır	40	31.25
Öğrencilerle zorbalık ve sakıncalarını tartışan söyleşiler düzenlenmeli	69	53.91
Öğrencilerin enerjilerini iyi yönlere kanalize edecek etkinlikler düzenlemek	104	81.25
Öğretmen, yönetici ve diğer çalışanların zorba davranışlarını önlemek	88	68.75

Eğitimciler okullarda zorbalığın önlenmesi için özellikle “öğrencilerin sorunları ile daha yakından ilgilenilmesi (% 88.28)”, “öğrencilerin enerjilerini iyi yönlere kanalize edecek etkinliklerin düzenlenmesi (% 81.25)”, “öğretmen, yönetici ve diğer çalışanların zorba davranışlarının önlenmesi (% 68.75)” “öğrencilere şiddet içermeyen sorun çözme becerilerinin kazandırılması (% 65.63)” ve “ öğrencilerle zorbalık ve sakıncalarını tartışan söyleşilerin düzenlenmesi (% 53.91)” yönünde önerilerde bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulgularına göre, öğrenciler okullarda değişik zorbalık türlerine maruz kalmaktadır. Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2001) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin % 44'nün sözel, % 30'unun fiziksel, % 18'inin duygusal ve % 9'nun cinsel zorbalığa maruz kaldıkları belirlenmiştir. Bu çalışmada da, eğitimciler okullarda zorbalığın yaygın olarak kullanıldığını açıkça ifade etmektedir. Eğitimciler göre okullarda öğrenciler, bedensel zorbalık düzeyinde en sık "itme", sözel zorbalık düzeyinde "ad takma", duygusal zorbalık düzeyinde ise en sık "eşyaya zarar verme" ve cinsel zorbalık düzeyinde ise "cinsellik içeren sözler söyleme" ile karşı karşıya kalmaktadır.

Zorbalığın, mağdurun gerek akademik başarısı, gerekse psikolojisi üzerinde olumsuz etkileri olduğu kuşkusuzdur. Örneğin, okulda bir arkadaşı, yada belli bir grup (çete) tarafından sürekli itilen, tartaklanan, ad takılan, eşyasına zarar verilen bir öğrencinin, okulunu sevmemesi ve buna bağlı olarak devamsızlık yapması, akademik başarısının düşük olması, kendisini değersiz ve işe yaramaz hissetmesi kaçınılmazdır.

Öğrencilerin zorbalığa uğradıkları yerlere ilişkin, eğitimciler daha çok "okul bahçesinde (% 92.97)" zorbalık olaylarının meydana geldiğini ifade ederken, Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2001) tarafından öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada, öğrenciler daha çok "sınıflarda (% 28.47)" zorbalık olaylarının gerçekleştiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu bağlamda, okul yönetimi tarafından teneffüslerde gerek sınıfların gerekse okul bahçesinin düzenli aralıklarla denetlemesi sağlanmalıdır.

Eğitimciler zorbalık olaylarını daha çok "bireysel çabalarla" önlemeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Ancak, zorbalığı önlemede bireysel çabalar her zaman tek başına yeterli olamaz. Okul zorbalığı ile mücadelede, öğretmen, öğrenci, okul yönetimi ve ailenin işbirliği gereklidir. Eğitimciler, okul yönetimi tarafında zorbalığa karşı daha çok "sözlü uyarı" yapıldığını ifade etmektedirler. Ne var ki, okul yönetiminin tek başına sözlü uyarıları ile de zorbalığın önlenmesi beklenemez. Zorbalığı önlemeye yönelik daha etkili stratejilerin uygulanmasında yarar vardır. Hemen belirtilmesi gereken bir başka nokta da, zorba öğrencilere verilecek olan disiplin cezaları ile ilgilidir. Bilindiği gibi, ilköğretim düzeyindeki öğrenciler için hazırlanmış ayrı bir öğrenci disiplin yönetmeliği bulunmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, sadece ortaöğretim kurumları öğrencilerinin uymaları gereken kuralları gösteren disiplin yönetmeliği bulunmaktadır. Oysa ki araştırmaya

şakir çinkır - yasemin karaman kepenekçi

katılan eğitimcilerden bazıları ilköğretim düzeyinde, bazıları ise lise düzeyinde görev yapmaktadır. Bu yüzden, araştırmaya katılan eğitimcilerin küçük bir kısmı okul yönetimi tarafından zorba öğrencilere ceza verildiğini belirtmişlerdir.

Eğitimciler çoğunlukla “erkeklerin” zorbalığa başvurduğunu belirtmektedirler. Bu öğrencileri “başarısız” öğrenciler izlemektedir. Bu alanda yapılmış araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Boulton ve Underwood, (1992) ile Nansel (2001) tarafından yapılan araştırmalarda da zorba öğrencilerin çoğunlukla erkekler olduğu ortaya konmuştur (Pişkin, 2002). Öğrencilerin zorbalığa başvurma nedenleri sorulduğunda, eğitimciler, öğrencilerin daha çok “sorunlarını nasıl çözeceklerini bilememeleri” ve “kişisel sorunlarının olması” yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu konuda öğrencilere yönelik sorun çözme becerileri kazandırma ve geliştirme etkinlikleri düzenlenebilir.

Eğitimcilerin zorbalığı önlemeye yönelik önerilerine bakıldığında, eğitimciler “öğrencilerin sorunları ile daha yakından ilgilenilmesi, öğrencilerin enerjilerini iyi yönlere kanalize edecek etkinliklerin düzenlenmesi, öğrencilere şiddet içermeyen sorun çözme becerilerinin kazandırılması ve öğrencilerle zorbalık ve sakıncalarını tartışan söyleşilerin düzenlenmesi gerektiğini” ifade etmektedir.

Araştırma bulguları ve zorbalık ile ilgili alan yazın dikkate alınarak, Milli Eğitim Bakanlığına, okul yönetimine, öğretmenlere, öğrencilere, velilere ve araştırmacılara yönelik olarak aşağıdaki stratejiler önerilebilir.

1. Milli Eğitim Bakanlığı, okullarda uygulanan zorbalık olaylarına karşı gerekli yasal düzenlemeleri yapmalıdır.
2. Okul yönetimi, tüm okul düzeyinde zorbalığı önleme ve başa çıkma stratejileri geliştirmelidir.
3. Okul çalışanları zorbalık olaylarının öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileri konusunda bilinçlendirilmelidir. Bu bilinçlenme, zorbalığı konu alan hizmet içi eğitim seminerleri ile sağlanabilir. Seminerlerde zorbalık tüm yönleri ile ilgili gruplara anlatılmalıdır.
4. Öğretmenler, sınıf içinde ve dinlenme aralarında öğrencileri dikkatle izlemeli, şüpheli durumlarda müdahale etmelidir.

5. Öğrenciler zorbalığa maruz kaldıklarında bunu aileleri ve öğretmenleri ile konuşma konusunda teşvik edilmelidir. Sorunun çözümünde okul yönetiminin yardımı alınmalıdır.
6. Veliler çocuklarını yakından izlemeli, onlarla okulda neler yaptıklarını konuşmalı, şüpheli durumlarda sınıf öğretmeni ile iletişime geçmelidir.
7. Okul zorbalığı sorunu farklı değişkenler dikkate alınarak (okulların düzeyi, bulunduğu yerleşim birimi vb.) araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Besag, V. E. (1989). **Bullies and Victims in Schools**. Milton Keynes: Open University Press. UK.
- Elliot, M. (1997). **101 Ways of Dealing with Bullying**. London: Hodder Childrens's Book.
- Fitzgerald, D. (1999). **Bullying in Our Schools-Understanding and Tackling the Problem - A Guide for Schools**. Dublin: Blackhall Publishing.
- Kepenekci-Karaman, Y. (2000). **İnsan Hakları Eğitimi**. Anı Yayıncılık.
- Kepenekci-Karaman, Y; Çinkır, Ş. (2001). **Bullying Among Students in Turkish High Schools**. Yayınlanmamış Araştırma, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Olweus, D. (1993). **Bullying at School: What We Know and What We can Do?** Oxford and Cambridge, MA: Blackwll Publishers.
- Olweus, D. (1999). **The Nature of Scholl Bullying: A Cross National Perspective**. London and New York Routledge.
- Pişkin, M. (2002). "Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler". **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi**. Kasım 2002, 531-562.

Roland, E. (1989). **Bullying: The Scandinavian Research Tradition.** in D. P Tattum & D.A. Lane, (Eds.) *Bullying in Schools.* Stoke-in-Trend: Trendham Books.

Stevenson, P., Smith, D. (1989). **Bullying in the Junior School.** in D.P Tattum & D.A. Lane, (Eds.) *Bullying in Schools.* Stoke-in-Trend: Trendham Books.